

Dr. Öğretim Üyesi
Hüseyin Kayhan

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
hukaturk@hotmail.com

Eser Geçmişi / Article Past: 9 Şub 2018 / 26 Mar 2018

Araştırma Makalesi

DOI: 10.21551/jhf.393099

Research Paper

Orjinal Makale / Orjinal Paper

Kösedag Savaşı'na Kadar Türkiye Selçuklu Devletinde Türkmenler

Turkmens in Turkey Seljuk State Until the Battle Of Kösedag

ÖZET

Türkiye Selçukluları Devleti'nin kurucuları Türkmenler, ilk bir asırlık mücadele ortamında Selçuklu sultanlarının gözdeleleri iken, Miryokefalon Savaşı'ndan sonra değişen politikaların kurbanı oldular. Kırılma Miryokefalon Savaşı'nda başladı. Büyük Selçuklularda olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da Türkmenlerin sultanlarla ilişkileri bozuldu. Onlar, sultana olan tepkilerini isyan eden Selçuklu meliklerini destekleyerek gösterdiler. Bunun bir örneği II. Kılıç Arslan'ın 1188'de oğlu Melikşah ile karşı karşıya geldiği taht mücadelesinde yaşandı. Türkmenler burada sultanın aleyhinde tavır aldılar.

Miryokefalon zaferi her şeye rağmen Anadolu'ya kalabalık Türkmen gruplarını çekmiş, Azerbaycan ve Gürcistan'dan Doğu ve Orta Anadolu'ya, Suriye ve el-Cezîre taraflarına büyük Türkmen göçü yaşanmıştı. Keza, Moğol istilasının önünden kaçarak Anadolu'ya gelenler de oldukça kalabalık gruplar oluşturmakta idiler. Alâeddin Keykubad, bu Türkmenlere yer bulmak için Selçuklu ordusunu Kilikya üzerine göndermiş ve onları yerleştirecek yeni alanlar kazanmaya çalışmış iken, oğlu II. Keyhusrev bu konuda hiçbir girişimde bulunmadı. Sonunda bu Türkmenler otlak darlığı ve geçim sıkıntısının çok artmasıyla kendilerine kurtuluş vadeden Baba Resul'un peşine takılıp Türkiye'yi dehşette bırakan büyük bir isyan başlattılar. Bu, Türkmenlerin Türkiye Selçuklu Devleti'ne Kösedag Savaşı öncesindeki son ve en büyük tepkileriydi.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Dânişmendliler, Artuklular, Türkmenler, Bizans İmparatorluğu.

ABSTRACT

The Turkmens, who were the founders of the Anatolian Seljuk Sultanate, were the victims of changing politics after the Battle of Myriokephalon, while during the chaotic environment full of struggles in the first century of the sultanate, they were the favorites of Seljuk sultans. The breakdown began in the Battle of Myriokephalon. As in the Great Seljuk Sultanate, relations of the Turkmens with the sultans were broken in the Seljuk Sultanate of Anatolia as well. They showed their reactions by supporting Seljuk princes who had rebelled against the sultans. An example of this case happened during the civil war in 1188 when Kilij Arslan II was faced with his son Malikshah. The Turkmens took a stand here against the sultan.

Despite everything, the victory of Myriokephalon attracted crowded Turkmen groups to Anatolia, and a great Turkmen migration took place from Azerbaijan and Georgia to the regions of Eastern and Central Anatolia, Syria and Al-Jazira. Likewise, those who had escaped from the Mongol invasion and came to Anatolia constituted quite crowded groups. Ala al-Din Kayqubad had sent the Seljuk army to Cilicia in order to find a place for these Turkmens and he tried to acquire new areas to settle them, while his son Kaykhusrav II did not make any attempts in this matter. In the end, as these Turkmens were suffering from the lack of pastures and financial difficulties, they started a great rebellion terrorized Anatolia as they followed Baba Rasul, who was promising them salvation. This was the last and greatest reaction of the Turkmens to the Seljuk Sultanate before the Battle of Kösedagh.

Key Words: Turkey Seljuks, Danishmendids, Artuqids, Turkmens, Byzantine Empire.

Giriş

Türkiye Selçukluları, kurulma aşamasında ve sonrasında Bizans İmparatorluğu ile mücadele etmiştir. Bizans tahtı 1081 yılında I. Aleksios ile birlikte Komnenoslar hanedanının eline geçince mücadeleler alevlenmiş ve askerî aristokrasiyi temsil eden bu aile, çökmekte olan devleti ayağa kaldırmayı başarmıştı. Mücadeleler devam ederken, 1096'da başlayan Birinci Haçlı Seferi Türkiye Selçukluları açısından dönüm noktası oldu. Batıda kazanılan toprakların önemli bir kısmını kaybeden Türkiye Selçukluları Orta Anadolu'ya sığınmak zorunda kaldı ve 1176 yılındaki Miryokefalon savaşına kadar geçen zaman zarfında kaybettikleri toprakların bir kısmını geri almayı başardı. Öte yandan, Anadolu'da kurulan ilk Türkmen beyliklerinden Dânişmendlilerle de siyasî ve askerî alanda rekabet yaşadılar.

Savaşlarla geçen bir asırlık dönemde Türkmenler devletin askerî gücünü oluşturdular. Miryokefalon Savaşı ile birlikte ilişkiler başka bir şekle büründü. Savaşın kazanılmasında büyük pay sahibi olan Türkmenler, II. Kılıç Arslan'ın saltanatından sonlarından itibaren geri plana atıldılar. Bunda, ezeli düşman Bizans'ın saf dışı bırakılmasının yanında, önemli rakip Dânişmendlilerin topraklarının ilhak edilmesinin de rolü büyüktü. Buna ek olarak, güneyde Haçlıların gücü kırılmış, Suriye ve Irak'ta hâkim olan ve Türkiye Selçuklu Devleti

için ciddi bir rakip haline gelen Musul Atabegliği 1174'te Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü ile birlikte gücünü kaybetmişti. Artık büyük rakipler ve ezeli düşmanlar tesirsiz hale getirilmişlerdi ve bitmeyen savaşlar dönemi kapanmıştı.

1. Türkmenlerin Anadolu'ya Göçleri ve Yerleşmesi

Türkmenler, Türkiye Selçuklu Devleti'nin dayandığı aslî unsurdu. Bunların bir kısmı Anadolu'da köylerde, kasabalarda ve şehirlerde tam yerleşik hayat yaşarken, diğer kısımları ise yarı yerleşik bir hayat sürerek, genelde kışlak denilen yerleşim yerlerinde varlıklarını sürdürdüler. Bunlar, baharın gelmesiyle hayvan sürülerini yüksek rakımlı yaylalara çıkmakta idiler. Bu Türkmenler kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ziraatla uğraşmakla beraber, genellikle hayvan sürüleri yetiştirerek hayatlarını devam ettiriyorlardı. Halı dokumacılığı da yapan Türkmenlerin meşgalelerinden birisi de kaliteli at yetiştiriciliği idi. Bunlar irsî beylerinin yönetiminde aşiretler halinde yaşıyorlardı. Her aşiretin kendisine ait yaylak ve kışlakları vardı ve bunlar arasında mekik dokumakta idiler. Bu gidiş-gelişlerinde yolları üstündeki köylere ister istemez zarar vermekte idiler ve bundan dolayı çatışmalar yaşanmaktaydı. Türkmen aşiretleri arasında da değişik sebeplerle mücadeleler eksik olmuyordu. Bunlar her yıl yetiştirdikleri sürülerin durumuna göre devlete aynî bir vergi vermekle yükümlüydüler. Yalnızca kendilerine yaylak ve kışlak verilerek askerî amaçlarla sınırlara yerleştirilen aşiretlerinden böyle bir vergi alınmıyordu. Onlar, devletin ihtiyacı olduğunda il-başı denilen reislerinin idaresinde orduya katılıyorlardı. Bu savaşçı aşiretler sınırlarda çok yararlık gösteriyorlardı.¹

Devlet anlayışına yabancı ve aşiret düzeni dışında sosyal düzen tanımayan bu aşiretler yerleşik Türk halkını küçümsemekte idiler. Vergi tahsildarlarının aç gözlülüğü ve görevlerini kötüye kullanmalarının yanında, bazen de aşiret reislerinin hırs ve menfaatleri sebebiyle merkezi yönetimin zayıfladığı zamanlarda kargaşalık çıkarırlardı. Bunların böyle davranmasına bazen kuraklıklar, sürülerin kırıma uğraması da sebep olmaktadır. Genellikle Müslüman olan bu Türkmenler, Ortadoğu halkları gibi mezhebî taassuptan uzak, millî geleneklerini yaşayan ve din konusunda eski Türk şamanlarının dıştan İslâmlaşmış bir devamı olan Türkmen babalarının mânevî nüfuzu altında idiler.² Selçuklu sultanları, başlıca dayanakları olan bu Türk unsurlarını iktâ sistemini uygulayarak Anadolu'da yerleştirip, askerî alanda onlardan yararlandılar.³

Batı Anadolu'nun coğrafi açıdan Türkmenlerin yaşantısına uygun olması burayı onlar için cazip kılmaktaydı. Burası, denizlere akan ırmakları, vadileri, gölleri, verimli toprakları ve sıradağlarındaki yaylaları ile Türkmenlere uygun yaşam alanları sunmaktaydı. Karların yağmadığı alçak vadilerdeki verimli topraklar onlar için uygun kışlaklar oluşturdular. Yüksek sırtlar ve yaylalarda bulunan otlaklar onların hayvan sürüleri için çok uygun yerlerdi.⁴

1 M. F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara, 2009, 76.

2 F. Köprülü, *Kuruluş*, 76-77.

3 M. F. Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, 1981, 108.

4 R. P. Lindler, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, Ankara, 2000, 32-33; C. J. Dewdney, *Turkey an Intruductory Geography*, London, 1971, 151 vd., 160 vd.

Baharla birlikte sefere çıkan Bizans orduları, taşınmaz eşyalarını kışlaklarında bırakarak hayvanları ile birlikte yaylalara göçen Türkmenleri takip edememekteydiler. Çünkü onlar tehlikeyi sezdiklerinde hemen atlarına binerek süratle bölgeden uzaklaşmakta idiler. Ağır hareket eden düzenli Bizans birlikleri onları takibe yeltenseler bile yakalamaları mümkün olamıyordu. En kolayı onları kışlaklarında bastırmaktı ama Bizans orduları kışın sefere çıkamadıkları için bu fırsatı kaçırmaktaydılar. Dolayısıyla, Malazgirt Savaşı'na kadar bu kısır döngü devam etti.⁵ Bizans'ın yapamadığı mücadeleyi 1204'te İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesinden sonra kurulan İznik Devleti başarılı bir şekilde gerçekleştirerek sınırlarını gayet iyi korudu. Bu yüzden Selçuklu saldırıları batıda Ege'ye değil de kuzeyde Karadeniz, güneyde de Akdeniz bölgelerine yapıldı.⁶

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemlerinde oldukça uygun şartlarda Türkmen yayılması ve yerleştirilmesi görmekteyiz. Bunda Malazgirt Savaşı sonrası Bizans savunma gücünün tamamen yok olmasının rolü olduğu gibi, imparatorluğun içinde bitip tükenmeyen iktidar mücadelelerinin de rolü vardı. Taht iddiacıları devletin kötü gidişine bakmadan birbirleriyle amansız mücadeleler yapmakta, amaca ulaşmak için her yolu denemekte idiler. Türkmenlere liderlik eden Süleymanşah sıklıkla başvurulan yardımcı bir güç haline gelmişti. Yardımlarına karşılık Marmara bölgesinde önemli yerleşim yerleri ve büyük meblağlarda paralar verilmekte idi. 1078 yılı sonbaharında İmparator Botaneiates'e isyan eden Alexios Komnenos'un eniştesi Nikephoros Melissenos, Süleymanşah ile ona bağlı komutan ve askerleri yanına toplayarak kendisini imparator ilan edip Batı Anadolu kentlerini dolaşmaya başladı. Halk ona itaat ederek şehirlerine kabul etti. Melissenos ise, halkına danışmadan bu şehirleri yaptığı anlaşmanın gereği olarak müttefiki Süleymanşah'a teslim etti.⁷ Botaneiates, İznik'i Türklerin elinden almak için Ölümsüzler adı verilen bir ordu hazırladı ise de tam bu sırada eski imparator VII. Mikhael'in kardeşi Konstantios isyan edince sefer iptal edildi. Böylece, Anadolu'yu Türklerden geri alma hayali suya düştü ve Türk fetihleri daha da hızlandı.⁸

Yerleşik veya yarı yerleşik Türkmenlerin durumu kaynaklara da yansımış görünmektedir. Bunlar Oğuz ve Türkmen olarak ayrılmakta idiler ve bunlardan ilki, kısmen ziraatla uğraşan yerleşik Oğuzları, ikincisi ise konar-göçer Oğuzları göstermekteydi.⁹ Türkmenlerin Anadolu'daki yerleşim düzeni ise şöyle idi: Bozoklar kuzeyde Karadeniz bölgesinde, Üçoklar da güneyde İç Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde yerleşmişlerdi.¹⁰

Konar-göçer Türkmenler için devletin sınırları devamlı değişmekteydi. Onlar çoğu zaman Bizans topraklarında yaşamaktaydılar ve büyük bir saldırı olmadıkça da yayılma

5 S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley, 1971, 184 vd.

6 R. P. Lindler, 37-38.

7 Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü (İstanbul'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 2008, 173-181.

8 Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 2008, 301-305; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. B. Umar, İstanbul, 2008, 156.

9 Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, 196. XIII. asrın ortalarında eser yazan İbn Said de eserinde Anadolu'daki Türkmenlerin yerleşimleri hakkında oldukça teferruatlı bilgiler vermektedir (Bkz. İbn Sa'id, *Kitâbu'l-Coğrafiyyâ*, Tahkik: İsmâ'il Arabî, Beyrut, 1970, 170 vdd.).

10 Z. V. Togan, 195.

hareketlerini sürdürmekteydiler.¹¹

Karahıtayların, Karahanlıları ve Selçukluları saf dışı bırakarak Türkistan'a hâkim olması ile birlikte Yıva Türkmenleri XII. asrın ortalarından itibaren batıya doğru göç etti. Bunlar 1170'lerde Azerbaycan'a ulaşarak Azerbaycan Atabeyleri İldenizlilerle mücadele ettiler. Anadolu'ya ulaşan kısmı da Doğu Anadolu'da, Irak ve Suriye sınırlarında yayılmışlardı.¹² Yıvaların dışında Avşar, Beydili, Kınık ve Dögerlerin de Anadolu'ya göç ettikleri kaynaklarda belirtilmektedir.¹³

Türkiye Selçuklu Devleti'nin gelen Türkmenleri Anadolu'ya yerleştirmeleri Sultan Alâeddin Keykûbad devrine kadar sürmüş ve bu dönemde daha da hız kazanmış görünmektedir. Bu Selçuklu sultanı 1225'te İçel'i fethettikten sonra kalabalık Türkmen guruplarına yurtluk olarak vermişti.¹⁴

2. Sınırlarda Biriken Kontrol Dışı Türkmenler

Anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye Selçukluları Devleti sınırlarında biriken kalabalık Türkmen gurupları vardı ve bunlar devlete değil de kendi beylerine bağlı, bağımsız guruplardı. Bunlar sınırlarda düşmanlarla kesintisiz mücadele yürüterek Bizans imparatorları ve Haçlıların saldırılarına karşı kahramanca mücadele edip Anadolu'daki bütün Türklerin kaderini belirliyorlardı.

Anadolu'daki Türkmenler, Birinci Haçlı Seferi'ne katılan Hıristiyan ordularına karşı Türkiye Selçukluları ordularına yardım ettiler ve Haçlıları durdurmaya çalıştılar. Kaynaklar, onların Birinci Haçlı Seferi'nde devletten ayrı bir mücadele yürütüp yürütmedikleri hususunda bilgi vermemektedirler.

İkinci Haçlı Seferi'ne katılan Alman ve Fransız orduları için en büyük tehlike Bizans sınırlarındaki Selçuklulara tabi olmayan denetimsiz Türkmenler olmuşlardı. İlk anlarda Almanlar İznik-Eskişehir arasındaki alanlarda perişan edilirken,¹⁵ Fransız ordusu da özellikle İzmir-Antalya arasındaki sınır boyunca ciddi saldırılarla yıpratıldı.¹⁶

1176 yılında İmparator Manuel Komnenos, uzun zamandan beri tahrip edilmiş olan Dorlion ve Sibliyon şehirlerini tekrar inşa ettirmiş ve orada yerleştirdiği askerler vasıtasıyla bölgedeki uç Türkmenlerini baskı altına almıştı. Bununla da yetinmeyerek, Türkmen obalarına asker sevk etmiş ve binlerce Türkmeni öldürtmüştü. Bunun üzerine Türkmenler, intikamlarını almak için kuzey taraflarındaki Bizans topraklarına girmişler, erkekleri

11 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, 266.

12 O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1980, 259-260.

13 O. Turan, *Selçuklular Tarihi*, 262.

14 İbn Bîbî, *el-Evamiru'l-Alâ'ıye fi'l-Umuri'l-Alâ'ıye (Selçuk Name) I.*, çev. M. Öztürk, Ankara, 1996, 345-355; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 345.

15 Odon de Deuil, *Histoire de la Croisade de Louis VII, Collection des Mémoires Relatifs A L'Histoire de France*, M. Guizot, Paris, 1825, 338-349.

16 Odon de Deuil, 350-365, 366-384.

öldürmüşler, kadınlarla çocukları da esir almışlardı.¹⁷

Konya'ya doğru harekete geçen Bizans ordusu iki yüksek dağın arasındaki bir vadinin içinde önceden tuzak kuran kalabalık Birlik Türkmenleri tarafından kuşatılmışlardı. Türkmenler onları çember içine almışlar ve yuvarladıkları taşlarla on binlercesini telef etmişler, Bizans karargâhını yağmalamışlardı. Zor durumda kalan İmparator, geceleyin Sultan II. Kılıç Arslan'a haber gönderip barış istemiş, savaşın gidişatı hakkında tam bir bilgiye sahip olmadığı anlaşılan sultan derhal razı olmuştu. Barış ilân edildikten sonra Türkmenler buna rıza gösteren sultanlarını hainlikle suçlayarak, ona hakaretler etmişlerdi. Bu durumda imparator ve savaş artığı askerleri, Türkmenlerin saldırılarından korunmak üzere sultanın üç komutanının refakatinde İstanbul'a gitmek üzere savaş alanının dışına çıkarılmışlardı. Anadolu'nun her tarafından gelen Türkmenler, ellerine geçen Bizanslılarla barış yaptığından dolayı sultana hakaret etmekte, uzaktan ok atarak ve ani hücumlar yaparak Bizanslıları öldürmekteydiler. İmparator, yapılan antlaşmayı hatırlatarak yanındaki Türk komutanlarına bu saldırıların sebebini sorduğunda: "Bunlar bize tâbî değildirler. Barbar adamlar olup, bizi dinlemiyorlar." şeklinde cevap alıyordu.¹⁸

III. Haçlı Seferi sırasında Anadolu'ya giren Alman ordusunun ilerlemesine yolları üzerine çıkan uç Türkmenleri engel oluyordular. Bu Türkmenler, onları durmadan taciz ediyorlar ve her türlü zararı veriyorlardı. Bu saldırılar Selçuklu sınırlarına varıncaya kadar hep bu şekilde devam etmişti.¹⁹ Almanlar Konya'dan sonraki güzergâhta da Türkmenler tarafından devamlı saldırılara maruz kalmışlardı. Bunun üzerine Konya'da alınan Türk rehinelere sorguya çekilmiş ve bunların kimler oldukları sorulmuştu. Onlar da 'bu saldıranların hiçbir otoriteye bağlı olmayan, yağma ve talanla geçinen vahşi Türkler olduklarını' söylemişlerdi.²⁰

Sultan Sancar'ın Katvan Savaşı'nda Karahıtaylara ve sonrasında Oğuzlara yenilmesinden sonra Türkistan'dan batıya doğru hatırı sayılır bir Türk göçü yaşanmıştı. Miryokefalon Zaferi'nden sonra bunların çok kalabalık kısımları Azerbaycan'dan Doğu Anadolu'ya ve kuzey Suriye'ye kadar uzanan alanlara yerleşiyorlardı. Selçuklu sultanları bu Türkmen ağırlıklı guruplar üzerinde herhangi bir etkiye sahip değillerdi.²¹

3. Türkmenlerin Selçuklu Meliklerinin İsyanlarındaki Roller

Selçuklu meliklerinin birbirleriyle yaptıkları hâkimiyet mücadelelerinde Türkmenlerin galip gelenin yanında yer aldıkları, birlik ve bütünlüğü bozmadıkları görülmektedir. Onlar derin sezgileriyle bölünmeye, parçalanmaya meydan vermiyorlardı. 1078 tarihinde Sultan Melikşah Anadolu'da devletleşme yoluna giren amcazadelerini tehlikesiz hale getirmek amacıyla Emîr Porsuk'u büyük bir orduyla göndermişti. Ellerindeki mevcut güçlerle onunla

17 Süryani Mihail, *Vekayinâme, İkinci Kısım (1042-1195)*, çev. H. D. Andreasyan, 1944 (TTK Kütüphanesi'nde bulunan basılmamış tercüme), 245, 247; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 205-206.

18 Süryani Mihail, 248-250

19 İmâdeddîn İsfahânî, *el-Fethu'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî*, Nşr. M. Mahmud Subh, Kahire, 1965. 389; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev. A. Özaydın, İstanbul, 1987, XII, 51.

20 *Chronicles and memorials of the reign of Richard I.*, Neş. W. Stubbs, London, 1864, 53.

21 O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 215.

baş edemeyeceğini anlayan Kutalmışoğulları çekilmek zorunda kaldılar. Süleymanşah'ın nereye çekildiği bilinmemekle birlikte, Mansur'un aralarındaki ittifak çerçevesinde Bizans'a sığındığı anlaşılmaktadır. Porsuk, imparatorun bu Selçuklu prensini kendisine iade etmesini istemişse de İmparator Botaneiates bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine, hile ile Mansur'u kendisiyle savaşmak için İstanbul dışına çıkartan Porsuk, yapılan savaşta onu yenilgiye uğratarak öldürmüştü.²² Bu durum beklenen etkiyi göstermemiş, Mansur'a bağlı Türkmenler dağılmayarak, Süleymanşah'ın etrafında toplanmışlardı.

1189 yılında II. Kılıç Arslan ile Sivas'ta ikamet eden en büyük oğlu Melikşah arasında ihtilaf çıkınca, bu durumdan Türkmenleri sorumlu tuttuğu anlaşılan sultan, oğlu ile beraber olan 4 bin kadar Türkmen'in öldürülmelerini emretmişti. Sultanın damadı Emîr Behramşah sultanla oğlunun aralarını düzeltmiş ve bu durumdan sorumlu olarak görülen Hâcib İhtiyaruddin Hasan görevinden azledilmişti. Azledilen hâcib, oğullarını, hizmetçilerini ve 200 atlıdan oluşan akrabasını toplayarak Kamyuh Ovası'na vardığı zaman Melik Melikşah yanındaki Türkmenleri göndererek bunları öldürtmüştü.²³

4. Orduda Türkmenler

Büyük Selçuklularda olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da ordunun ağırlıklı kısımlarını Türkmenler oluşturmaktaydı. İlk dönemlere ait bazı bilgiler Selçuklu ordusunun sayısı ve kimliği hakkında bilgi vermektedir. Yazıcızâde Âlî, Süleymanşah ile Anadolu'da mücadele eden Türkmenlerin sayısını 120 bin olarak göstermektedir.²⁴ Bir Haçlı kaynağı İznik'in yardımına koşan I. Kılıç Arslan'ın ordusundaki asker sayısını 360 bin,²⁵ bir başkası da 200 bin²⁶ olarak vermektedir. Bu abartılı ve birbirlerine uymayan rakamlar gerçeği ortaya koymaktan uzak olmasına rağmen, bilinen gerçek, bu ordunun büyük kısmının Anadolu'daki Türk beyliklerine mensup askerler ve bağımsız Türkmenlerden oluştuğudur. Bundan yarım asır sonra, Sultan I. Mesud devrinde Selçuklu ordusunda 100 bini aşkın süvari vardı.²⁷ Bu süvarilerin de Türkmenler olduğu aşikârdır. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğu andan itibaren sayısı 100 binin altına düşmeyen muazzam bir orduya sahip olduğu ve bunun tamamına yakınının Türkmenlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Sultan Alâeddin Keykûbad zamanında Selçuklu ordusu yine 100 binin üzerinde askerden oluşmakla birlikte, bunun tamamının Türk olduğunu söylemek mümkün değildi. Zira ordunun bir kısmını Türk olmayan unsurlar oluşturmaktaydı. Merkezde gulâmlıktan yetişme 10 bin kişi; Gürcü, Frank, Alman ve Kıpçaklardan oluşan paralı askerlerden belli bir gurup; Harezmsah Celâleddin Mengüberti'nin yenilen ordusundan kalan 12 bin Harezm askeri; ek olarak Kilikya Ermenileri, Trabzon Rumları ve İznik Devleti gibi vassal devletlerin anlaşmalar çerçevesinde gönderdikleri askerleri vardı.²⁸ Bu yabancı unsurların

22 Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, I, 328-329.

23 Süryani Mihail, 283; Abû'l-Farac, II, 450; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 225.

24 Yazıcızade Âlî, *Tevârîh-i Âlî Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, Haz. A. Bakır, İstanbul, 2009, 61.

25 Fulcherius Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İng. tr. F. R. Ryan, Knoxville, 1969, 84; *Anonim Haçlı Tarihi*, çev. E. Ayan, İstanbul, 2013, 73.

26 Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, çev. E. Ayan, İstanbul, 2016, 130.

27 İbn Cubeyr, *Rihletu İbn Cubeyr*, Beyrut, tarihsiz, 162; Osman Turan, *Türkiye Tarihi*, 193.

28 O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 399 vd.

tam sayısının ne kadar olduğu kesin olarak anlaşılmamakla birlikte, Selçuklu ordusunun 1/3'ünün Türkmen olmadığı tahmin edilebilir. Sultan Alâeddin Keykûbad'ın cülus töreninde 500 Kazvin'li, Deylem'li, Frenk, Rum ve Rus çavuşun (serheng) bulunması orduda Türk olmayan unsurların çokluğunu göstermektedir.²⁹

Selçuklu ordusunda her şeye rağmen Türkmenlerin çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunu daha iyi anlamak için Selçuklu komutanlarına bakmakta yarar vardır. Sultan I. Keyhüsrev'in komutanları arasında Seyfeddin Ay-aba,³⁰ Kayseri sübaşısı Yakub Kara-kulak, Akça-aba ve Beg-bars gibi Türkmen beyleri bulunmaktaydı.³¹ II. Süleymanşah'ın 1204'te ani ölümü üzerine melikliğinden beri onun hizmetinde bulunan Türkmen beylerinden Nuh Alp, Emîr Mende, Tüz Beg ve diğer beyler III. Kılıç Arslan'ı tahta çıkarmışlardı.³² Sultan Alâeddin Keykûbad'ın komutanları arasında Seyfeddin Ay-aba, Hüsâmeddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl gibi Türkmen beyleri vardı.³³ Devlette oldukça etkili olan Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Başara, Mübarizeddin Behramşah ve Bahaeddin Kutluğça Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanından Alâeddin Keykûbad devrine kadar devletin gerçek hâkimleri idiler. Sultan Alâeddin Keykûbad bu komutanları ve Selçuklu ordusundaki yaklaşık iki düzine Türkmen beyini tehdit oluşturdukları için bertaraf etmişti (1223). Bu Türk komutanları ortadan kaldırılınca bunların yerine Türk asıllı olmayan Kemâleddin Kamyâr, Emîr Komnenos gibi ikinci sınıf komutanlar ön plana geçtiler.³⁴ 1230'da Yassıçemen Savaşı ve 1243'te Köseadağ Savaşı'nda ordu daha karışık olup, içinde daha az sayıda Türkmen vardı. Bu nedenle de savaş yöntemleri değişmişti.³⁵

XIII. yüzyılın ilk yarısındaki gelişmelere bakarak Türkmenlerin ordudan dışlandığını söylemek pek de mümkün değildir.³⁶ Türkmenlerin Selçuklu sultanları ile ilişkilerinin iyi olduğu görülmektedir. Bunu gelişen bazı olaylarda takip etmek mümkün olmaktadır. Sultan Alâeddin Keykûbad'ın Türkmenlere verdiği değeri gösteren bir olay onun Konya'da tahta oturduktan hemen sonra durumu uçlardaki Türkmenlere bildirmesi olmuştur.³⁷

Türkmenlerin her şeye rağmen savaşçılık kabiliyetleri ile ordunun gözdeleleri oldukları anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak, 1214'te Selçuklu öncüleri Türkmenler, Trabzon İmparatoru Aleksis'i avlanmakta iken yakalamışlardı ve o Sinop'un fethinde koz olarak kullanılmıştı.³⁸ Kilikya Ermeni Kralı Leon'un Anadolu'da yağma ettiği malların Balat'ta bulunduğunu Türkmenler görmüş ve sultana bildirmişti. Bu sebeple sultan 1216'da Ermenilerin üzerine sefer yapmıştı.³⁹

29 İbn Bîbî, I, 234.

30 İbn Bîbî, I, 131

31 Anonim *Selçuk-nâme*, çev. H. İbrahim Gök, F. Coşguner, Ankara, 2014, 39; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 289.

32 İbn Bîbî, I, 96; Kerîmuddîn Aksarayî, *Musâmeretu'l-Ahbâr*, çev. M. Öztürk, Ankara, 2000, 24; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 265.

33 O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 301.

34 İbn Bîbî, I, 283-292; Anonim *Selçuk-nâme*, 41; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 339, 341.

35 C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 2000, 200.

36 E. Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara, 2010, 220 (dipnot 904).

37 İbn Bîbî, I, 238; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 329.

38 İbn Bîbî, I, 169-170; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 303-304.

39 İbn Bîbî, I, 183; İbn Vâsil, *Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Beni Eyyûb*, Nşr. C. Eş-Şeyyâl, Kahire, 1953-60, III, 234

5. Sosyal ve Ekonomik Alanda Türkmenler

Bizans'ın Anadolu'daki topraklarının büyük bir bölümü zengin toprak sahiplerinin elindeydi. Bu kişiler sadece bu toprakların dışında harcayacakları geliri elde edebildikleri ölçüde buralarla ilgileniyorlardı. Oysa Türkler geldikten sonra kurdukları veya yeniden canlandırdıkları yeni merkezler sayesinde boyutları ne olursa olsun bölgede kâr getiren bir talep doğdu.⁴⁰

Selçuklu sultanları tarıma ayırdıkları topraklara esir aldıkları ya da cezbettikleri sınır bölgesi halklarını yerleştiriyorlardı. Bu köylülerin bir bölümünün Bizanslı vergi memurlarıyla büyük toprak sahiplerinin yaptıklarını düşünüp kendilerine sunulan hayat şartlarını karşılaştırarak tercihlerini Selçuklulardan yana yapmış olmalıydılar. Sınır bölgelerindeki Türkmen gurupları buldukları bölgeleri kolonileştirmekte idiler. Selçuklu sultanları her ne kadar askeri amaçlarla bunları sınırlara yerleştiriyor olsalar da bunların varlıklarının ekonomik bir önemi vardı. Bu konar-göçer Türkmenlerle yerli Rum halkı arasında olağan bir alış-veriş ekonomisi vardı ve bu barışçıl duyguları geliştiriyordu.⁴¹

Anadolu'yu ele geçirmede kendilerine yardım eden Türkmenlerin hizmetlerini unutmayan Türkiye Selçuklu sultanları, Oğuz boylarının beylerine önem veriyorlar ve devletin sınırlarının korunmasını onlara emanet ediyorlardı. Bu yüzden Türkmenler sınır boylarına istekle gidiyorlardı. Çayırın oluşturduğu toprak parçalarına sahiptiler.⁴² Sınır boylarında Türkmenlere ait sürüler otlamaktaydı. Buralarda onlar komşuları üzerine akınlar gerçekleştirirlerdi. Hayat, merkezi iktidarın koyduğu düzenden bağımsız, tok ve rahat olarak akar giderdi. Bunların düşünceleri genelde savaşa ve yağmaya yönelikti.⁴³ Onların, devlet düzeninin sağlamlığını tehdit eden delişmenliğini ve keyfiliğini bilen sultanlar, bunların beylerinden çok kendisine bağımlı olmaları için boyları ufaltmaya ve ayırmaya çalışıyorlardı Zira Türkmenler, boy beyinin çevresinde birleşince tehlikeli oluyorlardı.⁴⁴

Bu dönemde, henüz özel mülkiyeti ortadan kaldıran merkeziyetçi bir devlet yapısı oluşmadığından, toprakları olan Türkmen köylülerinin çiftçilik yaptıkları, toprakları olmayanların da ücret karşılığı rençberlik ve başkalarının toprağını kiralayarak yarıcılık yaptıkları bilinmektedir.⁴⁵ Türkiye Selçukluları bu dönemin bitiminde, askerî yönden büyük başarı sağlayarak Anadolu'nun hâkim gücü haline gelince XII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ekonomik, sosyal, idarî ve hukukî yönlerden kendisini geliştirmeğe çalıştı. Refahın ve medenî yükselişin sağlanması için özellikle ekonomik ve idarî alanda güçlü politikalar yürürlüğe konarak ekonomik temelli askerî fetihler yapılmaya başlandı. Akdeniz'de Antalya'nın, Karadeniz'de de Sinop'un alınmasının temel sebebi işte bu ekonomik çıkarlar idi. Ancak şehir ve kasabaların çevrelerinde bulunan bağ, bahçe ve tarlalar ile hükümdarların çeşitli durumlarda bazı önemli beylere mülk olarak verdiği köy ve mezralardaki toprak

vd.; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 312-313.

40 C. Cahen, *Anadolu*, 117.

41 C. Cahen, *Anadolu*, 117-118.

42 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. A. Yaran, Ankara, 1988, 84.

43 V. Gordlevski, 85.

44 V. Gordlevski, 89.

45 M. F. Köprülü, *Kuruluş*, İstanbul, 1981, 101.

parçaları ile sınırlı bir özel mülkiyete izin verildi.⁴⁶ Bu durumdan en çok zarar görenler şüphesiz kırsal kesimde yaşayan çiftçilik yapan ve ziraatla uğraşan köylülerle, hayvan yetiştiricisi konar-göçer Türkmenler oldular. Onlar, merkezîyetçi yapılanmadan zarar gördüler. Bunun sonucunda, kırsal kesimden başlayarak bütün ülkeye yayılma istidadı gösteren ayaklanmalar oldu. Birtakım Türkmen dervişleri bu olaylarda başrolü oynayarak halkı mevcut sistemi değiştirme yolunda silahlı hareketlere sevk ettiler. 1239'da gerçekleşen Baba İshak isyanı⁴⁷ işte böyle bir olaydı ve zorlukla bastırılabilirdi. Moğol istilası öncesinde yaşanan bu sosyal patlama, şüphesiz devletin iyi yönetilememesi ve gelirlerin eşit olarak paylaşılmasının yanında, kırsal kesimlerde yaşayan Türkmenlerin mevcut merkezîyetçi durumdan memnun olmamaları sonucunda ortaya çıkmıştı.

6. Türkmenlerin Ortak Düşmanlara Karşı Birlik Oluşturmaları

Kösedağ Savaşı öncesinde Türkmenlerin, Anadolu'daki Türk varlığını tehdit eden Bizans imparatorlarının, Haçlı ve Gürcü – Kıpçak ordularının saldırıları karşısında birleşerek, ortak saldırılar yürüttüler. Konuyu Türkiye Selçukluları açısından ele aldığımızda şunları görmekteyiz:

a. Bizans İmparatorlarının Saldırıları Karşısında Türkmenlerin İttifakı

Türklerin Anadolu içlerinde ilerlemeleri Bizans açısından tehlikeli hal almaya başlayınca Komnenos Hanedanı'nın enerjik imparatoru Manuel, yarım kalan Anadolu seferine bir yıl sonra kaldığı yerden yeniden başladı (1146). Saldırıya geçen Bizanslılara kahramanca karşı koyan Selçuklu kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldılar. İlerleyen Bizans ordusu Konya'yı kuşattı ise de, bir yandan şehrin güçlü müdafaası, diğer yandan da Türkmenlerin pusuları ve vur-kaç saldırıları ile yıpranarak, sonuç alamadan geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁸

1176 yılında yapılan Miryokefalon Savaşı'nın kazanılmasında en büyük rolü Türkmenler üstlenmişlerdi. Çağdaş Bizans tarihçisi Niketas Khoniates, Sultan II. Kılıç Arslan'ın savaşı için Anadolu'daki Türk beyliklerinden yeteri kadar yardımcı Türkmen kuvveti getirdiğinden bahsetmektedir.⁴⁹ Kaynaklarda bu yardımcı birliklerin Mezopotamya'dan ve ülkenin iç kısımlarında yaşayan Türklere olduğu belirtilmektedir. Mezopotamya'dan gelenler Mardin ve Hısn Keyfâ Artukluları ile Dilmaçlıların, iç kısımlardan gelenler de Mengüçüklüler, Ahlatşahlar ve Saltukluların gönderdikleri kuvvetler idiler. Bunların, varlıklarına kasteden Bizans güçlerine karşı birlikte mücadele ettikleri görülmektedir. Çağdaş Bizans tarihçisi Ioannes Kinnamos da Anadolu Türk beyliklerinin Sultan II. Kılıç Arslan ile ittifak kurdukları bilgisini doğrulamakta ve kendine çok güvenen İmparator Manuel'in bunu nasıl kolayca yıkabileceğini düşündüğünü söylemektedir. Dânişmendli Şehinşah ve Zünnûn, en büyük destekleri Nureddin Mahmud'un 1174 yılında ölümünden

46 O. Turan, "Türkiye Selçuklularında toprak hukuku", *Bellekten*, XII/47, 562-563.

47 Makalede detayları hakkında bilgi sunamadığımız bu isyanla ilgili olarak bkz. A. Yaşar Ocak, İstanbul 2000, *Babailer İsyanı - Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisininin Teşekkülü*, İstanbul.

48 Nikethas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. İşıltan, Ankara, 1995, 36; S.Runciman, II, 220.

49 Niketas Khoniates, 123-124.

sonra kendilerini çok güvende hissetmedikleri için Kılıç Arslan'a destek vermek yerine imparatorun saflarına geçmeyi kendileri için daha hayırlı görmüşlerdi.⁵⁰ Muhtemelen bu ayrılımda imparatorun da fikri katkısı olmuştu.

b. Haçlı Seferleri Karşısında Türkmenlerin İttifakı

Birinci Haçlı Seferi ile Anadolu'ya gelen yüz binlerce kişiden oluşan Haçlı ordularının 26 Haziran 1097 tarihinde Selçukluların başkenti İznik'i ele geçirmeleri üzerine I. Kılıç Arslan başta Dânişmendliler olmak üzere bütün Türk beyliklerini ve Türkmenleri yardıma çağırmişti. Toplanan Türk birlikleri Eskişehir yakınlarında ve Konya Ereğli'sinde savaşlar yaparak, yol boyunca tuzaklar kurarak Haçlıları durdurmayı denediler. Onların güneye inmesini engelleyemediler, fakat amansız bir mücadele yürüterek, onlara büyük kayıplar verdirdiler. Haçlılar azalmış birliklerle Suriye ve Filistin'e zorlukla ulaşabildiler.⁵¹

II. Kılıç Arslan ile arasındaki şahsî dostluğa ve kendi devleti ile Türkiye Selçukluları Devleti arasındaki dostane ilişkilere güvenen Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, 1188 yılında Alman soylusu Gottfried von Wiesenbach'ı Konya'ya göndermişti. Ordularını Anadolu'dan güvenli bir şekilde geçirerek Suriye ve Filistin'e ulaşmak istiyordu. Alman elçisine olumlu cevap veren sultanın, güneyde gittikçe güçlenen ve Selçuklu varlığı için önemli bir tehdit haline gelen Salâheddin Eyyûbî'nin Haçlılar tarafından durdurulmasını istediği anlaşılmaktadır.⁵² O, her ne kadar Alman ordusuna saldırılmayacağı sözünü vermiş ise de, hiç bir tepki göstermeden bir Haçlı ordusunu ülkesinden geçirerek İslâm dünyasının kalbine ulaşmasına izin vermiş görüntüsü vermemek için Türkmenleri kararlarında serbest bırakmış gibi görünmekteydi. Zira, ülkesini oğulları arasında paylaştırdıktan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıfladığı herkes tarafından bilindiğinden, denetimden uzak Türkmenlerin Almanlara saldırmaları gayet doğaldı. Onlar da bunu yaptılar. Ana ordudan ayrılmış Almanları yakalayıp öldürdüler ve onların mallarını ganimet olarak aldılar. Mevsimin kış olması, çok kar yağması, aşırı soğuk ve açlıkla boğuşan Almanlar, buna ek olarak bir de Türkmen saldırılarıyla karşılaşınca son derece bunaldılar. Anlaşmalara ve engelleyici faktörlere rağmen ilerleyişi durdurulamayan Alman imparatoru, Melik Melikşah'ın ve Türkmenlerin karşısına çıkarak ordusunu tehdit etmelerini önlemek için sultanın onlara emir göndermesini sağlamıştı. Bununla da yetinmeyerek yanına 20 Türk komutanını rehin alarak güneye ilerlemişti. Bu kadar tedbirlere rağmen yol boyunca Türkmenler saldırılarda bulunarak Alman ordusunu bunaltmış, bunun üzerine imparator rehin bulundurduğu Türk komutanlarının bir kısmını öldürmüştü.⁵³

50 Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, yay. I. Demirkent, Ankara, 2001, 207, 208.

51 *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*, İng. tr.R. Hill, *The Deeds of The Franks*, Oxford, 1979, 18-31; Fulcherius Carnotensis, 82-92; Anna Komnena, *Alexiad*, çev. B. Umar, *Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996, 331-333; Villermus Tyrensis, I, 156-177; Albertus Aquensis, *Historia Iherosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, ed. And Eng tr. Susan B. Edgington, NY, 2007, 328-358; Azimî, *Târîhu'l-Azîmî*, çev. A. Sevim, *Azîmî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, Ankara, 1988, 30; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara, 1987, I, 141-149; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 101-104.

52 *Tagenon*, Fr. trc. M. Michaud, *Bibliothèque des Croisades, 4. Kısım – Alman Kronikleri*, Paris, 1829, 27-28.

53 Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates Historia'sı (1180 – 1195)*, çev. Işın Demirkent, İstanbul, 2006, 207-229; Ansbert, *Gesta Frederici Imperatoris in Expeditione Sacra*, M.G.H., Ss., in usum scholarum, 1892, 66-92; İbnu'l-Esîr, XII, 51-52; İmâdeddin İsfahânî, *el-Fethu'l-Kussî*, Nşr. M. Mahmud Subh, Kahire, 1965, 389-393; İbn Şeddâd, *en-Nâvadiru's-Sultaniyye*, Nşr. C. eş-Şeyyâl, Kahire, 1964, 98 vd., 106 vd., 107-109, 109-111; Ebû Şâme, *Uyûnu'r-Ravdateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, Nşr. A. Beysûmî, Dimaşk, 1992, II, 60 vd.; Ebû'l-Farac, II, 454; Süryani Mihail, 285; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 220-224; S. Runciman, III, 12-13; C. Cahen, *Anadolu*, 54-

c. Gürcü –Kıpçak Saldırıları Karşısında Türkmenlerin İttifakı

Sultan II. Süleymanşah, 1202’de Doğu Anadolu’daki uç Türkmenlerinden topladığı kalabalık bir orduyla Gürcistan üzerine sefere çıkmıştı. Yanında Mengüçüklü, Saltuklu ve Artuklu beyleri de vardı. Erzurum’dan hareket eden Türk ordusu Pasinler ile Sarıkamış arasında, Micingerd Kalesi civarında Gürcülerin ani bir baskınına uğradı. Sultana ait çetirin düşmesi Selçuklu ordusunda kargaşalık yarattı ve Türk ordusu yenilip, ricat etti (Temmuz 1202). Erzincan Meliki Fahreddin Behram-şah ve bazı komutanlar esir düştüler.⁵⁴

Sonuç

Türkiye Selçuklularının kuruluşu ve yükselişinde ana unsur olan Türkmenler ilk bir asırlık dönemde devlette itibar görerek askerî yapıyı oluşturdular. Fakat Miryokefalon Savaşı’ndan sonra Anadolu’nun en büyük gücü haline gelen Türkiye Selçuklu Devleti, Türkmenleri askerî alandan çekmeye ve yerlerine Türk olmayan değişik milliyetlerden askerler yerleştirmeye başlamıştır. Türkmenler ordudan ayıklanmalarına karşılık, genel anlamda devlette yine de itibar görmeye devam etmişlerdir. Bunda, onların göçlerle Anadolu’daki Türk varlığını sürekli beslemelerinin rolü olduğu gibi, eşsiz askerî yeteneklerinin de etkisi vardır. Onlar, varlıklarını tehdit eden Bizans imparatorlarının, Haçlı ve Gürcü – Kıpçak ordularının hücumları karşısında birleşerek, Selçuklu sultanları ile birlikte ortak savunmalar ve saldırılar gerçekleştirmişlerdir.

Bibliyografya

Abû’l-Farac, Abû’l-Farac Tarihi, çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987.

Albert of Aachen, Historia Iherosolimitana, History of the Journey to Jerusalem, ed. And Eng tr. Susan B. Edgington, NY, 2007.

Anna Komnena, Alexiad, çev. B. Umar, Malazgirt’in Sonrası, İstanbul, 1996.

Anonim Gürcü Vekayi-nâmesi, Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 2003.

Anonim Haçlı Tarihi, çev. E. Ayan, İstanbul, 2013.

Anonim Selçuk-nâme, çev. H. İbrahim Gök, F. Coşguner, Ankara, 2014.

Ansbert, Gesta Frederici Imperatoris in Expeditione Sacra, M.G.H., Ss., in usum scholarum, 1892.

Azîmî, Târîhu’l-Azîmî, çev. A. Sevim, Azîmî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler),

55; E. Eickhoff, “Friederich Barbarossa Anadolu’da”, VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 25-29 Eylül 1970), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1972, I, 269-280.

54 İbn Bîbî, I, 91-95; Anonim Gürcü Vekayi-nâmesi, Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 2003, 404-410; O. Turan, Türkiye Tarihi, 254-259.

Ankara, 1988.

Cahen, C., Osmanlılardan Önce Anadolu, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 2000.

Chronicles and memorials of the reign of Richard I., Ed. W. Stubbs, London, 1864.

Dewdney, J. C., Turkey an Intrductory Geography, London, 1971.

Ebû Şâme, Uyûnu'r-Ravdateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn, Nşr. A. Beysûmî, Dimaşk, 1992.

Eickhoff, E., "Friederich Barbarossa Anadolu'da", VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 25-29 Eylül 1970), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1972, 269-280.

Fulcherius Carnotensis, A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127, İng. tr. F. R. Ryan, Knoxville, 1969.

Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum, İng. tr. R. Hill, The Deeds of The Franks, Oxford, 1979.

Gordlevski, V., Anadolu Selçuklu Devleti, çev. A. Yaran, Ankara, 1988.

Göksu, E., Türkiye Selçuklularında Ordu, Ankara, 2010.

Ioannes Zonaras, Tarihlerin Özeti, çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

İbn Bîbî, el-Evamiru'l-Alâ'iyе fî'l-Umuri'l-Alâ'iyе (Selçuk Name) I., çev. M. Öztürk, Ankara, 1996.

İbn Cubeyr, Rihletu İbn Cubeyr, Beyrut, tarihsiz.

İbn Sa'îd, Kitâbu'l-Coğrâfiyâ, Tahkik: İsmâ'îl Arabî, Beyrut, 1970.

İbn Şeddâd, en-Nâvadiru's-Sultaniyye, Nşr. C. eş-Şeyyâl, Kahire, 1964.

İbn Vâsil, Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Beni Eyyûb, Nşr. C. Eş-Şeyyâl, 5 cild, Kahire, 1953-60.

İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Târîh, çev. A. Özeydin, 12 cild, İstanbul, 1987.

İmâdeddîn İsfahânî, el-Fethu'l-Kussî fî'l-Fethi'l-Kudsî, Nşr. M. Mahmud Subh, Kahire, 1965.

Kerîmuddîn Aksarayî, Musâmeretu'l-Ahbâr, çev. M. Öztürk, Ankara, 2000.

Kinamos, Ioannes Kinamos'un Historia'sı (1118-1176), yay. I. Demirkent, Ankara, 2001.

Köprülü, M. F., Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara, 2009.

Lindler, R. P., Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, çev. Müfit Günay, Ankara, 2000.

Mikhael Attaleiates, Tarih, çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü (İstanbul'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi), çev. Bilge Umar, İstanbul, 2008.

Niketas Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), çev. F. Işıltan, Ankara, 1995.

Niketas Khoniates, Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), çev. I. Demirkent, İstanbul, 2006.

Ocak, A. Y., Babaîler İsyanı – Alevîliğin Tarihsel Arkaplanı Yahut Anadolu'da İslâm – Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, İstanbul, 2000.

Odon de Deuil, Histoire de la Croisade de Louis VII, Collection des Mémoires Relatifs A L'Histoire de France, M. Guizot, Paris, 1825.

Runciman, S., Haçlı Seferleri Tarihi, çev. F. Işıltan, 3 cild, Ankara, 1987.

Süryani Mihail, Vekayinâme, İkinci Kısım (1042-1195), çev. H. D. Andreasyan, 1944 (TTK Kütüphanesi'nde bulunan basılmamış tercüme).

Tagenon, Fr. trc. M. Michaud, Bibliotheque des Croisades, 4. Kısım – Alman Kronikleri, Paris, 1829.

Togan, Z. V., Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1981.

Turan, O., Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul, 1980.

Turan, O., "Türkiye Selçukluları'nda toprak hukuku", Belleten, XII/47, Ankara, 1948, 549-574.

Turan, O., Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul, 1984.

Vryonis, S., The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, Berkeley, 1971.

Willermus Tyrensis, Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, çev. E. Ayan, İstanbul, 2016.

Yazıcızâde Âlî, Tevârîh-i Âlî Selçuk (Selçuklu Tarihi), Haz. A. Bakır, İstanbul, 2009.